

PEDAGÓGUSJELÖLTEK TANÍTÁS- ÉS TANULÁSFELFOGÁSÁNAK VIZSGÁLATA SPONTÁN ÉS IRÁNYÍTOTT METAFORÁK TÜKRÉBEN

PROSPECTIVE TEACHERS' CONCEPTUALIZATION OF TEACHING AND LEARNING REVEALED THROUGH METAPHOR ANALYSIS

Szántó Bíborka

Abstract: This study investigated the spontaneous and provoked metaphors evoked by prospective teachers by the pedagogical concepts of teacher, teaching, pupil, learning and school. Firstly, the participants were asked to complete the following incomplete sentences: *The teacher/teaching/pupil/learning/school is like because* (spontaneous metaphors). Secondly, the participants completed a table which asked them to think in the following way: *If school is theatre, then the teacher/teaching/pupil/learning is* (provocated metaphors). Altogether 1321 valid metaphors were analysed. The results show that the professional thinking of prospective teachers is very close to the everyday thinking: most of them view teaching as knowledge providing, the teacher as the transmitter of knowledge, whereas students are seen as passive recipients of information and learning as a process of acquiring knowledge.

Keywords: prospective teachers, metaphors, pedagogical concepts, professional thinking

Bevezetés

A metaforák vizsgálata – főként a kognitív szemantika XX. század végi térhódítása óta – kitört a költői metaforák kizárólagos kutatási területéről, és a figyelem ráirányult arra, hogy a mindennapi nyelvben is a legnagyobb természetességgel használunk metaforikus kifejezéseket (pl. *a megvédte az álláspontját* a VITA HÁBORÚ kognitív metafora nyelvi kifejeződése). A kognitív szemantika szemléletében az emberi gondolkodás általános jellemzője a metaforikusság, amelynek révén egy kevésbé megfogható, elvontabb dolgot, jelenséget (pl. a vitát) egy konkrétabb, ismertebb jelenség (pl. háború) alapján konceptualizálunk. Az, hogy – az előbbi példánál maradva – a vita céltartományát a háború forrástartományára alapján strukturáljuk, azzal is együttjár, hogy a vitáról mint háborúról, csatáról, ütközetről gondolkodunk, a vitapartnert ellenfélként fogjuk fel, az érveink fegyverekké válnak, és a vitában ennek megfelelően viselkedünk. A metaforák tehát – anélkül, hogy tudatosak lennének – befolyásolják gondolkodásunkat és viselkedésünket.

A kutatás tárgya, célja és hipotézise

Kutatásom során a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Kézdivásárhelyi Tagozata tanító- és óvodapedagógus képzésben résztvevő hallgatóinak pedagógiai fogalmakra (*tanár, tanítás, tanuló, tanulás, iskola*) előhívott metaforáit vizsgáltam. A vizsgálat célja az volt, hogy kiderüljenek azok a – nagyrészt nem tudatos – meggyőződések, amelyek meghatározzák a pedagógusjelöltek majdani oktatói-nevelői tevékenységét, illetve azért, hogy rálátást kapjunk arra, hogy tanulmányaik mennyire befolyásolják meggyőződéseik alakulását. Ha például egy válaszadó pedagógusjelölt a tanár céltartományával a lexikon fogalmát érzi találónak, a tanulás fogalmát pedig egy zsák megtöltésének a

tevékenységével konceptualizálja, akkor ez arról árulkodik, hogy ő a tanár szerepét az ismeretátadásban látja, a tanuló feladatának pedig az ismeretek befogadását tekinti. Ez a szemléletmód pedig meghatározhatja egész tanítási tevékenységét, gyermekekhez való viszonyát, módszerválasztását stb.

Hipotézisem szerint a pedagógusjelöltek pedagógiai fogalmakra előhívott metaforáiból – éppen az egyetemi képzésben való részvétel miatt – a hétköznapi gondolkodástól erősen eltérő, a korszerű pedagógiai elméletek által meghatározott tanár-, tanítás- tanuló-, tanulás- és iskolakép rajzolódik ki.

A kutatás azoknak a hasonló vizsgálatoknak a sorába illeszkedik, amelyeket más országokban folytattak pedagógiai fogalmak tartalmának metaforák általi feltárásával (pl. Magyarországon Vámos, 2001, Törökországban Saban, Kocbeker és Saban, 2007).

A kutatás módszere, eszköze, adatgyűjtés, -feldolgozás és -elemzés

A kognitív metafoerelmélet alkalmazása a pedagógiai fogalmak vizsgálatában¹ hasznos adatokat szolgáltat arra vonatkozóan, hogy a pedagógusjelöltek miként konceptualizálják az oktatás folyamatát, illetve hogyan látják a tanár és a tanuló szerepét ebben a folyamatban.

Az adatgyűjtés kérdőív segítségével zajlott. A kérdőív kitöltése során a pedagógusjelölteknek a *tanár*, *tanítás*, *tanuló*, *tanulás*, *iskola* pedagógiai fogalmaira spontán (önálló), illetve provokált (irányított) módon kellett előhívniuk metaforákat. A kérdőív a spontán metaforákat hiányos mondatok kiegészítésével hívta elő (pl. *A tanár olyan mint ..., mert...* ; *A tanítás olyan, mint ..., mert ...*; *A tanuló olyan, mint ..., mert ...* ; *A tanulás olyan, mint ..., mert ...* ; *Az iskola olyan, mint ..., mert ...*), a provokált metaforákat pedig táblázat kitöltésével (1. táblázat), amelyben ún. hívószavak irányították a hallgatók gondolkodását és nyelvi kifejezésmódját (pl. *Ha az iskola színház, akkor a tanár benne ..., a tanítás benne ...*).

1. táblázat: Az irányított metaforákat előhívó táblázat (Forrás: Vámos, 2001, 88)

Iskola	Tanár	Tanuló	Nevelés	Tanulás	Tanítás
színház					
	eladó				
		versenyző			
			faragás		
				várepítés	

A kérdőívet 65 személy töltötte ki, többségük (53) másod- és harmadéves hallgató. A válaszadóknak a kérdőív kitöltéséhez 45 perc állt a rendelkezésükre, ez alatt először az önálló metaforákat kellett előhívniuk, azután töltötték ki a provokált metaforákat előhívó táblázatot. Az értelmezhető metaforákat (pl. TANÁR KERTÉSZ, A TANÁR ANYA) az előhívott konceptuális kategóriák alapján csoportosítottam úgy, hogy a felidézett konceptuális alkategóriákat (a tanár mint földművelő, szülő) egy általánosabb fogalmi tartományba (pl. a tanár mint gondozó) is besoroltam. A metaforák kategorizálását ezek elemzése egészíti ki, és erre építve annak a megállapítása, hogy ezen a területen mennyire érvényesül a válaszadók előzetes, naiv tudása, illetve milyen mértékben mutatható ki az egyetemen megvalósuló tanítás-tanulás hatása.

¹ A metaforamódszer alkalmazásáról a pedagógiai fogalmak tartalmának vizsgálatában vö. Vámos, 2001.

A tanár és a tanítás metaforái

A tanár fogalma által előhívott spontán metaforákat 4 nagy konceptuális tartományba soroltam be (2. táblázat). A legtöbb hallgató (21) válaszában a tanárt (információ)forrással azonosította (A TANÁR LEXIKON, KÖNYV, SZÍNÉSZ, CSILLAG stb.). Ezekben a metaforákban a tanár mint a végtelen, érvényes és helyes tudás birtokosa jelenik meg (...*sok mindent kell tudjon, ...mindig megtalálsz benne a helyes választ* stb.), aki a tudását átadja a tanulónak, aki ezt passzívan befogadja. A tanítás ebben a megközelítésben mint közvetítés, átadás, a tanulás pedig mint az információ átvétele, elsajátítása és felhalmozása tételeződik. Egyes metaforák (A TANÁR SZÍNÉSZ, ELŐADÓ) kiemelik azt is, hogy a tudás átadásának művészi módon, lenyűgözően, hatásos formában kell történnie.

Az előhívott metaforák tanúsága szerint a válaszadók sok esetben (19) a tanári tevékenységet szeretetteljes gondozó, nevelő munkának is látják. Ez tükröződik a TANÁR SZÜLŐ, illetve a TANÁR FÖLDMŰVES metaforákban. A TANÁR SZÜLŐ metaforát tekinthetjük a leginkább sztereotípiának (ehhez kapcsolódik az ISKOLA MÁSODIK OTTHON metafora, 12. táblázat), mert a köznapi felfogásban is a legtöbbször találkozunk vele, ugyanakkor – az indoklások szerint – a legkomplexebbnek is. Ezekben a metaforákban a tanári tevékenység mint sokrétű védelmező, gondoskodó, irányító, útmutató, tanítói munka jelenik meg. A szülő metafora főként azt emeli ki, hogy a tanárnak nem elsősorban és nem csupán a tanulás eredménye létrehozójának kell lennie, hanem nevelőnek is (...*a diákokat kell nevelje* stb.), aki – csakúgy, mint a szülő a gyermekének – a legjobbat akarja a tanítványainak (...*csak jóra, szépre szeretné nevelni a tanítványait, hogy az életben megállják a helyüket* stb.). A nevelésen és az irányításon-segítségnyújtáson felül a szülő metaforában tanári feladatként a tanulók érzelmi védelmezése, a szeretet, az aggodás, a biztatás nyújtása is megfogalmazódik (...*oktatja, neveli és védelmezi a diákjait, ...nemcsak tanítja a diákjait, hanem szereti, megneveli őket, és bizalmat ad nekik*). A TANÁR FÖLDMŰVELŐ metafora szerint a tanár fő szerepe az, hogy a tanulók (pl. csemeték, palánták) fejlődése számára az optimális feltételeket biztosítsa, és alakulásukat figyelemmel kísérje (...*mindent biztosítania kell ahhoz, hogy a csemeték jó gyümölcsöt érlelő fává növekedjenek*). Ebben a metaforában a tanítás mint a saját ritmusban történő egyéni fejlődés segítése és követése jelenik meg (...*végigkíséri a tanuló fejlődését, ...figyelemmel követi a palánták fejlődését*), a tanulás pedig nem mint ismeretszerzés, hanem mint komplex belső fejlődési folyamat tételeződik.

A tanár mint társ, vezető, irányító, útmutató metaforákban (11 eset) a tanulás aktív és interaktív jellege kerül előtérbe. Ezek szerint a tanuló részt vesz a tanulási folyamatban, aktív félként erőfeszítést tesz a tudás megszerzéséért, a tanár pedig a haladási irányt mutatja, a folyamatot segíti, vagy távolabbról, úgy, hogy nem avatkozik be (lámpás), vagy közelebből, segítő, együttműködő módon (iránytű, mentor, segítő, partner, barát). A metaforák a tanár-tanuló együttműködés fokozatait is érzékeltetik: az iránytű csak jelzi a jó vagy rossz irányt, a mentor mint idősebb tanácsadó, pártfogó ötletet, gyakorlatias tanácsot, korrekciót, illetve megerősítést nyújt, a segítő pedig a mentorhoz hasonló módon cselekszik. A MENEDZSER metaforához is összetett jelentés társul, a tanár ugyanis ebben a szerepben nemcsak egy adott tantárgy ismereteit adja át, hanem tervez, dönt, szervez, kézen fogva vezet, segít, irányít, ellenőriz és értékeli. Ez utóbbi metafora megalkotójánál szembeötlő, hogy pedagógiai tanulmányai során találkozott azzal a témával, hogy a tanár – a korszerű értelmezés szerint – menedzseri szerepet is betölt.

Néhány válaszadó (6) a spontán módon előhívott metaforával a tanári személyiség vagy viselkedés kívánatos, illetve nem kívánatos jellemzőit emelte ki. Ezekben az azonosításokban a tanár mint kiszámítható/kiszámíthatatlan, kiegyensúlyozott, elérhetetlen, erős, szilárd alapokkal rendelkező, a gyermekekhez közel vagy tőlük távol álló személy jelenik meg (A TANÁR MINT KOCKA, A TANÁR MINT REJTVÉNY, A TANÁR MINT BÁLVÁNY stb.)

2. táblázat: A *tanár* spontán metaforái

Fő konceptuális kategória	Konceptuális alkategóriák	Metafora	Előfordulások száma	Összesen/ százalék
(Információ) forrás	Információforrás	lexikon, könyv, tudós, mindentudó, ismeretforrás közvetítő rendszer	14	21 (36,8%)
	Előadóművész	(előadó-)művész, színész	4	
	Fényforrás	csillag	1	
	Sokszínű jelenség	ezeremester, kaméleon	2	
Gondozó	Szülő	(jó) (pót)szülő, (jó) anya, nevelő	14	19 (33,3%)
	Kertész-földművelő	kertész, (jó) gazda, szántó-vető	5	
Társ és/vagy irányító	Útmutató	lámpás, iránytű	3	11 (19,3%)
	Segítő	mentor, segítő	3	
	Gyógyító	lekipásztor	1	
	Egyenrangú társ	partner, barát	3	
	Vezető	menedzser	1	
Szilárd, erős, kiszámítható v. kiszámíthatatlan jelenség	Erős alapokkal-gyökerekkel rendelkező	fa	1	6 (10,5%)
	Erős	szobor, szikla	2	
	Kiszámítható v. kiszámíthatatlan	kocka, rejtvény	2	
	Elérhetetlen, csodálni való	bálvány	1	
Összesen				57

A tanár fogalma által irányított módon előhívott fogalmi tartományokat csoportosítva és egymással összevetve (3. táblázat) az állapítható meg, hogy a válaszadók sokkal kisebb számban érzik a tanár fő szerepének a közös munka irányítását (76), mint az ismeretátadó, illetve alakító-formáló-építői tevékenységet (105). Az irányító-felkészítő tanárkép azt sugallja, hogy a hallgatók elgondolása szerint a tanítási-tanulási folyamat a résztvevő felek együttműködésével történik. Azok a metaforák, amelyek a tanárt az ismeretátadó, illetve az alakító-formáló-építő szerepébe helyezik, azt érzékeltetik, hogy a tanítási-tanulási folyamat főszereplője a tanár, a tanulók pedig – mint passzív résztvevők – elszenvedői ennek a tevékenységnek. Ez utóbbi konceptuális kategória rokon azzal az elgondolással, amely szerint a tanár a tanítási tevékenység vezetője (25 válaszadónál). A tanár vezető metaforában a tanulói passzivitás és irányítottság mellett a diák-tanár viszonyban az alá-fölé rendeltségi jellege emelkedik ki. A TANÁR VEZETŐ metafora lényegesen más módon ábrázolja a pedagógust a TANÁR IRÁNYÍTÓ metaforához képest. Az előbbiben ugyanis a tanár felsőbbrendű utasításokat kiadó vezérként, illetve a szabályok betartását vizsgáló ellenőrként jelenik meg, irányítói szerepe viszont a tanulóval való együttműködést feltételezi. Ha összeadjuk az alakító-formáló-építő, az ismeretek átadója és a vezető metaforák előfordulásának a számát (130), és összevetjük a közös tevékenység irányítója előfordulásának számával (77), akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a válaszadók – pedagógiai tanulmányaik ellenére – 40,77 %-kal kisebb arányban gondolják azt, hogy a tanár – együttműködő partnerként – a tanulói tudás megkonstruálásának az elősegítője, mint azt, hogy ismeretek közvetítője. Ennek kapcsán viszont azt is meg kell jegyeznünk, hogy az alakító-formáló-építő metafora korszerűbb tanárképet sugall, mint pusztán az ismeretátadóval történő azonosítás. Az alakítás-formálás-építés előhívása azt sugallja, hogy a válaszadók érzik a mesterségbeli tudás, a művészi hozzáértés szükségességét és fontosságát a tanári munkában. Ezt érzékeltethetné a tanításnak az edzői munkával való azonosítása is az irányított metaforákban. Ennek kapcsán azonban meg kell

jegyeznünk, hogy a spontán metaforák között egyetlen esetben sem fordult elő a tanár edző azonosítás. Ezért nem vonható le teljes biztonsággal az a következtetés, hogy mindaz, amit az edzői tevékenységre jellemzőnek tartunk (a fejlődés útjának kijelölője, irányítója, az egyénre szabott fejlesztés kidolgozója, együttműködés a partnerrel a közös cél elérése érdekében stb.), a hallgatók gondolkodásában valóban megjelenik mint a tanári minőség sajátja.

3. táblázat: A *tanár* irányított metaforái és az előhívott konceptuális kategóriák

Fő konceptuális kategória	Konceptuális alkategóriák	Metaforák	Előfordulások száma	Összesen/ százalék
Ismeretek átadója, alakító-formáló-építő	Alkotó-alkakító	asztalos(mester), szobrász, fafaragó, művész, véső, alkotó	55	105 (47%)
	Építő	építőmester, munkás, ács, kőműves, rabszolga építész segédje, katona, építő	22	
	Előadóművész	előadóművész, színész, főszereplő	27	
	Tanító	tanító-mester	1	
Közös tevékenység irányítója, felkészítő	Komplex alkotói tevékenységet irányító	rendező	33	76 (34%)
	Edző	edző, felkészítő, oktató-testnevelő	43	
Vezető	Vezető	színházigazgató, igazgató, munkaadó gazda, főnök	5	26 (11,6%)
	Irányító	bíró, játékvezető, szülő (homokvárépítésnél), irányító	20	
	Ellenőrző	ellenőr	1	
Tervező	Tervezőmérnök	építész, tervező, tervezőművész	18	18 (8%)
Összesen				223

A tanítás spontán metaforái (4. táblázat) is azt mutatják, hogy a legtöbb válaszadó (12) ezt a folyamatot ismeretátadásnak látja, sokkal kevesebben (6) gondolják úgy, hogy a tanítás a tanulóval közösen végzett tevékenység. Ugyanakkor az is látható, hogy sokkal változatosabbak – és emiatt kevésbé kategorizálhatók – az előhívott metaforák, mint a tanár esetében.

4. táblázat: A *tanítás* spontán metaforái és az előhívott konceptuális kategóriák

Fő konceptuális kategória	Konceptuális alkategóriák	Metafora	Előfordulások száma	Összesen/ százalék
Ismeretátadás	Előadóművészet	meggyőzés, szónoklás, bűvészműtávány, szindarab, tánc	6	12 (32,4%)
	Ismeretforrás	(nyitott) könyv, fűtőtest, kincs	6	
Közös tevékenység	Játék	játék, labda, hobbi, rendezés	3	6 (13,5%)

Alakító-építő tevékenység	Építés	lépcsősor, építés, épület	3	3 (8,1%)
Felfedezés		élet, felfedezés	3	3 (8,1%)
	Utazás	utazás		
Gondozó tevékenység	Kertészkedés	kertész(kedés)	1	3 (8,1%)
Sokszínű tevékenység	Színes jelenség	szivárvány	1	3 (8,1%)
Végtelen folyamat		körforgás (megszakíthatatlan) folyamat	2	2 (5,4%)
Kötelező tevékenység (Feladat)		feladat	1	2 (5,4%)
Segítségnyújtás		segítség	1	1 (2,7%)
Relatív tevékenység		relativitáselmélet	1	1 (2,7%)
Ének		ének	1	1 (2,7%)
Összesen				37

Az irányított metafora-előhívásokban (5. táblázat) még inkább kitűnik az, hogy a hallgatók tanítást elsősorban információközvetítésnek (49 eset), a tanulót pedig a kívülről (passzívan) alakító-formáló-építő tevékenység elszenvedőjének látják (46 eset). Sokkal kevesebb azoknak a válaszadóknak a száma (35) itt is, akik metaforájában a tanítás mint együttműködés, a tanulóval közösen végzett tevékenység tételeződik.

5. táblázat: A tanítás irányított metaforái és az előhívott konceptuális kategóriák

Fő konceptuális kategória	Konceptuális alkategóriák	Metaforák	Előfordulások száma	Összesen/ százalék
Ismeretátadás, alakító-formáló-építő tevékenység	Ismeret, tartalom (kész mű, anyag) átadása	előadás, mutatvány színészet, művészet főszereplő, színpad, dráma, színdarab, forgatókönyv, tartalom, mondanivaló	22	95 (53,3%)
	Áru-(kínálás, kiválasztás, előkészítés, eladás, átadás)	áru, termék, étel, kínálat, kiválasztás, anyagszínec, eladás, ellátás, szállítás, árukapcsolás, pénzzel való bánás, (az áru) célba érésének a biztosítása	27	
	Alkotó-formáló tevékenység	megformálás, átalakítás faragászat, faragás, kivitelezés, alkotás, csiszolás, vésés, lakkozás, alakítás, modellálás, tehetség	26	
	Építés	(vár)építés (segítése), belső munkálatok, téglarakás, elemek összerakása, munkafolyamat, építkezés vezetése, tetőzet elkészítése az (építészmesterség) gyakorlása, (várépítés) bemutatása	20	
Közös tevékenység	Komplex alkotói tevékenység	rendezés, irányítás, szereptanítás, gyakoroltatás	12	35 (19,6%)

		szerepeltetés, próba, közös munka, filmkészítés		
	Edzés	edzés, gyakoroltatás gyakorlatbemutatás, magyarázat, felkészülés a versenyre, stratégia edzésprofil összeállítása útbaigazítás, testépítés technikák, együttműködés	23	
Verseny	Verseny	verseny, futam, indítás eredmény, cél, győzelem teljesítmény, jutalom bajnok, szabályok betartása	14	14 (7,8%)
Tevékenység eredménye	(Kész) mű	mű, szobor	3	14 (7,8%)
	(Kész) építmény	konstrukció, (kész) vár produktum, bástyák rom, belső kellékek	11	
Összesen				178

A tanár, valamint a tanítás fogalmaira spontán és provokált módon előhívott metaforák leggyakoribb, illetve közös konceptuális tartományainak összesítéséből (6. táblázat) az olvasható ki, hogy a válaszadók legtöbb metaforája (316) szerint a tanítási-tanulási folyamatban a tanár az aktív szerepet betöltő fél, a tanuló pedig a tevékenységnek a passzív befogadója, a ráhatás elszenvedője. Elgondolkodtató, hogy a válaszadók – évfolyamtól függetlenül – a tanár szerepét csak az irányított metaforák esetében azonosították a közös tevékenység irányítójával (pl. rendező vagy edző), ez az azonosítás egyetlen spontán módon előhívott metaforában sem fordult elő. A tanítás mint közös tevékenység irányítása azonosítás is a spontán metaforáknál mindössze 6 esetben fordult elő, míg a provokált módon előhívott metaforák esetében 76 válaszadónál találkozhattunk vele. Ez azt is jelenti, hogy a hallgatóknak az ismeretátadáshoz képest egy korszerűbb tanításparadigmával (a cselekvés pedagógiája tanításfelfogásával) kapcsolatban már vannak ismereteik és fogalmaik, megértették azokat, rájuk ismernek, ha találkoznak velük, de a reprodukálás szintjén még nem sikerül alkalmazniuk.

6. táblázat: A tanár és a tanítás metaforáinak és az előhívott konceptuális kategóriáinak összesítő táblázata

A résztvevők aktív-passzív szerepe a tanítás-tanulás folyamatában	Konceptuális kategóriák	Tanár _{spón}	Tanár _{prov}	Tanítás _{spón}	Tanítás _{prov}	Össz.
Tanár aktív ismeretátadó, alakító – tanuló passzív befogadója/el-szenvedője a ráhatásnak v.	Alakító-formáló építő	–	77			126
	Alakító-formáló építő tevékenység			3	46	
	Információ-forrás	21	28			110
	Információ-átadás			12	49	
	Vezető		26			26
	Gondoskodó	19	–			22
	Gondoskodás			3	–	
	Tervező	–	18			18
	Termék, áru	–	–	–	14	14
Összesen						316 (72,9%)

Tanár-tanuló aktív résztvevője a tanítási tevékenységnek	Közös tev. irányítója	–	76			117
	Közös tevékenység			6	35	
Összesen						117 (27%)
						433

A tanuló és a tanulás metaforái

A tanuló spontán metaforái által felidézett konceptuális tartományok tovább erősítik azt, ami a tanár és tanítás fogalmaira előhívott metaforák elemzéséből kiderült, hogy a tanítási-tanulási folyamatban a tanár az aktív tevékenységet végző, a tanuló pedig a passzív befogadó, vagy a tevékenységet elszenvedő (7. táblázat). A válaszadók többségénél (25) a tanuló mint üres vagy megtöltendő (teli) tartály/adathordozó konceptualizálódik, vagy mint a ráhatást, az alakítást passzívan elszenvedő szereplő (pl. gyurma, agyag) jelenik meg. Valamivel kevesebben (24) vélik úgy, hogy a tanuló gondozásra, védelmezésre szoruló kis élőlény (állat vagy növény) – ezek a tanulómetaforák összefüggenek a TANÁR GONDOZÓ, illetve a TANÍTÁS GONDOZÁS-GONDOSKODÁS metaforákkal. Csak néhány (3) metaforában tételeződik a tanuló mint a saját fejlődésének útját járó személy (meseszereplő, vándor, hegymászó), aki erőfeszítést tesz a tudásért. A tudás ezekben a metaforákban nem mint átvett ismerethalmaz, hanem mint a személyben megteremtődött bölcsesség, önismeret, a tanulás pedig mint aktív keresés és képességfejlődés tételeződik.

7. táblázat: A tanuló spontán metaforái és az előhívott konceptuális kategóriák

Fő konceptuális tartomány	Konceptuális alkategóriák	Metaforák	Előfordulások száma	Összesen/ százalék
Teli vagy megtöltendő tartály/adathordozó, a ráhatást passzívan eltűrő alakítandó anyag	Üres/teli tartály	szivacs (üres) tál doboz	14	31 (48,4%)
	Adathordozó	(megírandó v. megírt) könyv számítógép tudós, napló üres/fehér/tiszta lap	11	
	Megmunkálendő anyag	agyag, gyurma	6	
Védelemre és gondozásra szoruló (kis) élőlény vagy tárgy	Nevelésre, gondozásra szoruló kisállat v. gyerek	(kis)gyerek, kiskutya, bárány	14	24 (37,5%)
	Gondozásra szoruló növény	csemete, fa, (éretlen) alma mag, bimbó	7	
	Törékeny növény v. tárgy	(törékeny) pókháló, virágszál nádszál	3	
A (jellemfejlődés) útját járó utazó	Önmaga megismerésének az útját járó	meseszereplő	1	3 (4,68%)
	Határozott cél nélkül mindig úton levő	vándor	1	

	A cél elérése érdekében megfeszített munkát végző	hegymászó	1	
Épülő tárgy	Darabokból összeálló tárgy	képeslap puzzle	2	3 (4,68%)
	Készülőfélben levő építmény	épülő ház	1	
Az aktív tevékenységet irányítás alapján végrehajtó, illetve végre nem hajtó	Irányítást váró, az alapján dolgozó	színész, munkás	2	3 (4,68%)
	Irányítást nem tűrő	lázadó	1	
Összesen				64

A tanuló fogalma által előhívott irányított metaforákkal kapcsolatban (8. táblázat) ugyanazt a megállapítást kell tennünk, mint amit a tanítás irányított metaforáinál tettünk: lényegesen több (105) olyan metafora született a spontán módon előhívott metaforákhoz képest, amelyekben a válaszolók a tanulókat a tevékenység aktív résztvevőjeként, meghatározójaként látják. A tanuló mint a tevékenység aktív (alkotó) résztvevője fő konceptuális kategóriába tartozó metaforák között vannak, amelyek a tanulót önálló alkotóként, esetleg tervezőként láttatják (faragó, művész, építész), vannak, amelyek a tanuló aktív részvétele mellett a tanár irányító szerepét hangsúlyozzák (pl. színész), és olyan metaforák is tartoznak ebbe a kategóriába, amelyekben a tanuló mint a tanár segédje, társa jelenik meg (segédszínész, az építő segédje, homokozó társ stb.). Az irányított metaforák esetében is hangsúlyos az a szemléletmód, amely a tanulót a passzív befogadó, a cselekvés elszenvedője helyzetében képzelik el vagy mint a kész produktumra tekintenek (118 esetben).

8. táblázat: A *tanuló* irányított metaforái és az előhívott konceptuális kategóriák

Fő konceptuális kategória	Konceptuális alkategóriák	Metaforák	Előfordulások száma	Összesen/százalék
Passzív befogadó vagy a tevékenység elszenvedője vagy eszköze	Befogadó	(interaktív) néző közönség, hallgató	16	118 (52,9%)
	Fogyasztó	vevő, vásárló	57	
	A tevékenység passzív elszenvedője v. megmunkálendő anyag	báb, fa(anyag), forgács, építőelem, építőanyag kő, homok alpanyag	30	
	A tevékenység eszköze	modell, sablon, eszköz, kalapács	4	
	Produktum	szobor, másolat, áru, (vár)alap	11	
A tevékenység aktív (alkotó) résztvevője	Aktív résztvevője, létrehozója a produkciónak	(segéd-, gyakorló, kezdő) színész (-növendék, -tanonc), művész, (fő)szereplő, előadó	45	105 (47%)
	A tevékenység aktív résztvevője, megtervezője, irányítója	(vár)építő, építész, munkás kőrákó, kőműves, segéd, festő, homokozó társ, beosztott résztvevő, mester, (kis)katona	43	
	Alkotó	faragó, alkotó, gyakornok inas, tanonc, növendék	17	
Összesen				223

A tanulás fogalmára előhívott spontán metaforák között is (9. táblázat) a legtöbb (16) azt a tanulásfelfogást jelzi, amely szerint ez a tevékenység ismeretszerzés, de fontos észrevenni, hogy nem sokkal kevesebb azoknak a válaszadóknak a száma (14), akik a tanulást aktív (alkotó) tevékenységként – felfedezésként, utazásként vagy építkezésként – konceptualizálják. A tanulási folyamat végtelensége hangsúlyozódik 14 válaszadó metaforájában (a TANULÁS VÉGTELLEN FONAL, FENEKETLEN TÓ stb.). Ezek a metaforák azért fontosak, mert kiemelődik bennük az, ami a TANULÁS ISMERETBEFOGADÁS metaforákban elfedődik: az előbbieken egy korszerűbb, a hallgatóknak már tanított tanulásfelfogás (az egész életen át tartó tanulás) a metaforát előhívó lényegi elem, míg az utóbbiak azt feltételezik, hogy a tanulás lezárul azzal, hogy a (meghatározott mennyiségű) információt magába szívja a tanuló (zsák, szivacs, éhes ember), és ezzel megtelik, jóllakik.

9. táblázat: A tanulás spontán metaforái és az előhívott konceptuális kategóriák

Fő konceptuális tartomány	Konceptuális alkategóriák	Metaforák	Előfordulások száma	Összesen/ százalék
Ismeretszerzés	Információbefogadás	étkezés, szomj(oltás) szivacs, olvasmány zsáktöltés, olvasás munka, gyűjtőmedence ismeretbővítés, -szerzés	16	16 (33,3%)
Aktív (alkotó) tevékenység	Felfedezés	élet, csoda, kincskeresés felfedezés	5	14 (29,1%)
	Utazás	utazás, lépcső létra, hegymászás	6	
	Épít(kez)és	piramis-, ház-, alapépítés	4	
(Végtelen) folyamat	Végtelen folyamat vagy jelenség	végtelen fonal, vonal örökkévalóság élet, feneketlen tó folyamat, könyv	14	14 (29,1%)
Szórakozás		móka, körhinta szórakozás	3	3 (6,2%)
Összesen				48

A tanulás irányított metaforái között is (10. táblázat) nagy számban (67) fordulnak elő azok az azonosítások, amelyek szerint a tanulás aktív alkotó munka (pl. A TANULÁS SZÍNÉSZKEDÉS, ALKOTÁS, ÚJÍTÁS stb.). Majdnem ugyanannyi (65) metafora szemléletében a tanulás passzív befogadás, a ráhatás elszívása (pl. A TANULÁS VÁSÁRLÁS, ALAKULÁS, CSISZOLÓDÁS), vagy reprodukív tevékenység (pl. A TANULÁS ELŐADÁS, DARAB, ÁRULÁS, KISZOLGÁLÁS). A tanulást 25 válaszadó konceptualizálja versenyként, 22 hallgató metaforája pedig a tanulás statikusságát emeli ki azáltal, hogy nem tevékenységgel azonosítja, hanem produktumként, terméként vagy eszközként gondolkodik róla (pl. A TANULÁS ÁRU, MŰ stb.).

10. táblázat: A tanulás irányított metaforái és az előhívott konceptuális kategóriák

Fő konceptuális kategória	Konceptuális alkategóriák	Metaforák	Előfordulások száma	Összesen/sz százalék
Aktív (alkotó vagy kölcsönhatásra épülő) tevékenység	Alkotó munka	színészkedés, szereplés szerepjátszás, forgatókönyvírás filmjátszás, díszlet- és kellékkészítés, játék, koreográfus, a másság megtapasztalása, fopjafakészítés, faragás,	30	67 (37,4%)

		faragászat, szoborkészítés alkotás, formálás, munka(folyamat), újítás		
	Aktív felkészülés, gyakorlás	próba, gyakorlás, rendezés, edzés, gyakorlás, felkészülés(a sporttevékenységhez szükséges) képességek kialakítása, kitartás, munka, gyakorlás eszközhasználat mesterség, kézügyesség	28	
	Sporttevékenység	úszás, kézilabdázás szaladás, távugrás, sport	6	
	Kölcsönhatást feltételező tevékenység	beszélgetés, kommunikáció, kölcsönhatás	3	
(Passzív) befogadás, a ráhatás passzív elszenvedése v. reproduktív tevékenység	Előadás	effektusok, színpad izgalmas, színvonalas előadás, kabaré, darab, dráma, szereptanulás	20	65 (36,3%)
	Eladás	kiszolgálás, eladás kereskedés, árulás, forgalmazás, számolás	6	
	Figyelés, hallgatás	figyelés, élvezet	3	
	Vásárlás	termékválasztás, válogatás, vásárlás, fogyasztás, útkeresés, fizetőeszköz pénz, fizetés, bevétel	27	
	(Át)alakulás	(át)alakulás, alkalmazkodás, eltérés, csiszolódás	9	
Versengés	Verseny	cél, győzelem, nyereség, díj, helyezés, versenyzés, vetélkedő, harc, haladás idő, akadálypálya, nyermi akarás, erőbedobás	25	25 (13,9%)
Produktum, termék vagy eszköz	Áru	áru, kínálat, termék, szobák (iskola=ingatlanügynökség)	13	22 (12,2%)
	(Kész) mű	szobor, kész (remek)mű fatányér	6	
	Eszköz	eszközök, kellékek, véső	3	
Összesen				179

A tanuló és a tanulás fogalmaira spontán és provokált módon előhívott metaforák leggyakoribb és közös konceptuális tartományait összevetve (11. táblázat) is az derül ki a válaszadók pedagógiai fogalmakkal kapcsolatos elképzeléseiről, hogy a tanuló passzív befogadó, a tanulás pedig az ismeretek befogadása (239 metafora). Lényegesen kevesebb (144) olyan metafora született, amelynek a szemlélete szerint a tanuló a közös tanítási-tanulási tevékenység résztvevője vagy a saját (jellem)fejlődése útját járó személy, a tanulás pedig aktív vagy interaktív tevékenység.

11. táblázat: A *tanuló* és *tanulás* spontán és irányított metaforáinak és az előhívott konceptuális kategóriáknak az összesítő táblázata

A résztvevők aktív-passzív szerepe a tanítás-tanulás folyamatában	Konceptuális kategóriák	Tanuló _{spón}	Tanuló _{prov}	Tanulás _{spón}	Tanulás _{prov}	Össz.
Tanár aktív ismeretátadó, gondozó, alakító – tanuló passzív befogadja/el-szenvedője a ráhatásnak v.	Ismeretbefogadó	25	73			144
	Ismeretbefogadás			16	30	
	Gondozásra szoruló	24	–			24
	Ráhatást passzívan eltűrő	6	30			45
	Ráhatás passzív elszenvedése			–	9	
	Reproduktív tevékenység			–	26	26
Összesen						239 (62,4%)
Tanár-tanuló aktív résztvevője a tanítási tevékenységnek	A (jellem)fejlődés útját járó	6	–			6
	Közös tevékenység aktív résztvevője	2	105			138
	Aktív tevékenység			14	17	
Összesen						144 (37,5%)
						383

Az iskola metaforái

Az iskola fogalma által előhívott spontán metaforák tanúsága szerint (12. táblázat) a legtöbb hallgató (33) az iskolát biztonságot nyújtó helyként vagy közösségként látja (pl. AZ ISKOLA MÁSODIK OTTHON, CSALÁD stb.). 9 válaszadó metaforájában az iskola mint a tudás tárháza vagy mint értékörző hely jelenik meg (pl. AZ ISKOLA TÁSKA, RAKTÁR, MÚZEUM) – ezek a metaforák összefüggenek a tanár mint érték- és ismeretközvetítő, a tanítás mint ismeretátadás, a tanuló mint ismeretbefogadó, illetve a tanulás mint ismeretbefogadás metaforákkal. 9 hallgató spontán módon felidézett azonosításában az iskola az alkotás, az (el)készülés helyeként vagy utazásként jelenik meg. Néhány (6) válaszoló az iskolát mint hierarchikus kapcsolatok rendszerét látta (pl. AZ ISKOLA HANGYABOLY stb.), ahol – esetleg – az erősebb győz törvénye uralkodik (AZ ISKOLA A DZSUNGEL TÖRVÉNYE).

12. táblázat: Az *iskola* spontán metaforái és az előhívott konceptuális tartományok

Fő konceptuális tartomány	Konceptuális alkategóriák	Metaforák	Előfordulások száma	Összesen/ százalék
Biztonságot nyújtó közösség vagy hely	Család, baráti kör	baráti kör, (második) otthon, család, közösség	27	33 (57,8%)
	Biztonságot nyújtó hely	lakhely, bölcső madárfészkek, híd vár, természet	6	

A tudás tárháza	Tárhely	táska, raktár koncentrátum játéktár	4	9 (15,7%)
	Értéktároló hely, tárgy, világ, értéktárgy	múzeum, könyv, a tudás tárháza a tudás világa, ékszer	5	
Készülődés és a készülődés helye (ahol létrejön valami)	Alkotás helye	színház, műhely	4	9 (15,7%)
	Előadás helye	színpad, templom	2	
	Út	út, élet	3	
Hierarchikus kapcsolatrendsze- rek alapján működő intézmény, hely	Intézmény	szervezet, nevelőintézet, munkahely	3	6 (15,7%)
	Természet	dzsungel törvénye, hangyaboly	3	
Összesen				57

Az iskola fogalmára előhívott irányított metaforák többsége nem sokat árul el arról, hogy a hallgatók milyen helyként konceptualizálják a tanítási-tanulási folyamat színterét, ugyanis az esetek többségében – éppen az irányítottság miatt – a hívószó által felidézett tevékenység tipikus helyét idézték fel a metaforákban. Így az iskola mint bolt, üzlet, áruház stb. jelenik meg azokban a metaforákban, amelyeket a TANÁR ELADÓ hívómetafora idézett fel, mint építőtelep, az építkezés helye tételeződik a TANULÁS VÁRÉPÍTÉS metafora által előhívott azonosításokban, és mint műhely jelenik meg a NEVELÉS FARAGÁS metafora által előhívott képekben. Az irányított metaforák közül egyedül a TANULÓ VERSENYZŐ metafora által felidézett fogalmi tartományokban tapasztalhatók nagyobb különbségek az előhívott metaforák között: csaknem ugyanannyian (30) vélekednek úgy, hogy az iskola a felkészülés helye (stadion, sportpálya, edzőterem stb.), mint ahányan az iskolát a tulajdonképpeni verseny helyének látják (26).

13. táblázat: Az iskola irányított metaforái és az előhívott konceptuális tartományok

Fő konceptuális tartomány	Konceptuális kategóriák	Metaforák	Előfordulások száma	Összesen/ százalék
A (fel)készülés, ill. a verseny (helye)	A sportolás helye	stadion, sportpálya edző-, tornaterem uszoda, autópálya oktató, edző	28	124 (48,6%)
	Egyéni vagy csoportos alkotás helye	(faragó)műhely műterem, kézművesház alkotótábor, szakkör	44	
	Verseny (helye)	verseny(helyzet) (sport)rendezvény versenypálya (futball)mérkőzés olimpia	26	
Az átadás helyszíne	A kereskedelmi tevékenység végzésének helyszíne	bolt, üzlet, piactér mall, bevásárló- központ, áruház ingatlanügynökség	54	54 (21,1%)

Az építkezés helyszíne		építkezés helye, vár területe, tengerpart homokozó, játszótér talaj, építőtelep munkatelep ácsműhely, strand	26	26 (10,1%)
A tevékenységet végző	Csapat	válogatott, zenekar	2	19 (7,4%)
	Kereskedelmi tevékenységet végző személy	kereskedő, vendéglátó	5	
	Alkotó	művész, szobrász faragó(mester)	4	
	Építő személy, csapat	mester, építész építővállalat, rabszolga	6	
	Irányító	(sport)oktató, edző	2	
Maga a tevékenység	Sport	sport	2	19 (7,4%)
	Alkotás, mesterség	művészet, építészet építkezés, művészet szobrászat, szakma	8	
	Kereskedelmi tevékenység	kereskedés kereskedelem	3	
A produktum		(épülő) vár, alap	6	6 (2,3%)
Tárház	Értékek őrzője, tárháza	múzeum, galéria kiállítás	3	3 (1,1%)
Nyersanyag		fa	2	2 (0,7%)
Tervezés helye		tervezőiroda	2	2 (0,7%)
Összesen				255

Összegzés, következtetések

Az óvodapedagógus és tanítóképzésben résztvevő hallgatók pedagógiai fogalmakra adott metaforáit összegezve (14. táblázat) és elemezve – az előfeltevéssel ellentétben – egy erőteljesen hagyományos, a hétköznapi gondolkodással erősen egybeeső tanár-, tanítás- tanuló-, tanulás- és iskolakép körvonalazódik. Az előhívott spontán és irányított metaforák, bár jelentős mértékben különböznek is egymástól, de – amint látható – legfontosabb jellegzetességükben azonosak: mindegyik tulajdonképpen a tudásközvetítés metaforának a kifejtése, részletezése, árnyalása.

14. táblázat: A pedagógiai fogalmak metaforáiból kirajzolódó tanár-, tanítás-, tanuló-, tanulás-, iskolakép

	Tanár	Tanítás	Tanuló	Tanulás	Iskola	Össz.
A tanár az ismeretek átadója, alakító-formáló-építő, a tanítás az ismeretek átadása, (kívülről) alakítás-formálás-építés, a tanuló az ismeretek befogadója, (kívülről) alakuló-formálódó-épülő, a tanulás az ismeretek befogadása, alakulás-formálódás, az iskola az ismeretek tárháza, az alakítás-alakulás helye	126	108	134	55	87	510 (38%)
A tanár a közös tevékenység irányítója, a tanítás közös tevékenység, a tanuló ennek aktív résztvevője, a tanulás aktív szerepvállalás a közös tevékenységben, az iskola tárház	76	41	107	31	44	299 (22,6%)
A tanár gondoskodó-gondozó, a tanítás gondoskodás-gondozás, a tanuló a gondoskodás-gondozás tárgya, erre rászoruló személy, az iskola biztonságot nyújtó hely	19	3	24	–	33	79 (5,9%)
Összes metafora						1321

Az „ismeretátadás”, „közvetítés”, „átvétel”, „elsajátítás”, „reprodukálás” stb. metaforák pontosan kifejezik, hogy a hallgatók milyen módon gondolnak a tanítási-tanulási folyamatra és az abban résztvevő felekre. Az állapítható meg, hogy a legtöbb metafora (510) arról vall, hogy a hallgatók a két legrégebbi tanulásparadigma, az ismeretátadás és szemléltetés pedagógiájának az ismerői, amelyekből hiányzik a tanuló egyén cselekvő szerepe. Kevesebb (299) azon metaforák száma, amelyek a XX. század elején meghatározóvá vált tanulásfelfogásnak, a cselekvés pedagógiájának a jellemzőit idézik meg. Találkozunk olyan metaforákkal is, amelyek jelzik, hogy a hallgatók felfogásában a tanítási-tanulási folyamat eredményeképpen a tanulóban személyiségváltozás következik be (pl. a TANULÓ MESEHŐS, a TANULÁS UTAZÁS stb.). Ez már közelít a konstruktív pedagógia tanítás- és tanulásfelfogásához, amely szerint a tanuló ember nem átveszi a tudást, hanem maga hozza létre, maga konstruálja meg magában (Nahalka, 2002). Ha sikerül tudatosítani a hallgatókban, hogy az eddigi tanulással kapcsolatos nézeteik nem megfelelőek, akkor ez eredményesebb tanuláshoz, jobb teljesítményhez vezethet. Ha a pedagógusjelöltekben formálódni kezd egy olyan tanuláserőtelmezés, amely nem kötődik olyan szorosan a hétköznapi, tudásközvetítés metaforához, hanem ehelyett az önmagában való formálódást, és nem valaminek a bevitelét tekinti tanulásnak, akkor a tanítással kapcsolatos felfogásuk is fokozatosan új alapokra helyeződhet.

Szakirodalom

- [1] Kövecses Z. (2005): A metafora. Typotex Kiadó, Budapest
- [2] Lakoff, G. (2006): The Contemporary Theory of Metaphor. In Geeraerts, D. (ed.): Cognitive Linguistics: Basic Readings. Mouton de Gruyter, Berlin–New York, 185–239
- [3] Lakoff, G., Johnson, M. (1980): Metaphors we live by. The University of Chicago Press, Chicago
- [4] Nahalka István (2002): Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben? Konstruktivizmus és pedagógia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- [5] Saban, A., Kocbeker, B. N., Saban, A. (2007): Prospective teachers' conceptions of teaching and learning revealed through metaphor analysis. Learning and Instruction, 17, 123–139.
- [6] Vámos Á. (2001): Metafora felhasználása a pedagógiai fogalmak tartalmának elemzéséhez. Magyar Pedagógia, 1, 85–114.
- [7] Vámos Á. (2007): A metafora felhasználása a pedagógiai fogalmak vizsgálatában. Magyar Pedagógia, 101, 1, 85–108.

Szerző

Szántó Biborka, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kézdivásárhely (Románia). E-mail: biborkasalamon@yahoo.com

